

ספרים

ברקיע החמישי

„ברקיע החמישי“ — יצירה ראשונה לסופרת צעירה ומוכשרת — בא לעולם במזל פירי סומת יתירה שנתלוותה לו שלא־בטובתו. אכן, דומה כי גם השבחים שנקשרו לו גם הבקורת החריפה שקמה עליו לקטלו, כביי־כול, הם לפחות בוסר של מספרת בעלת כשרון הוא יצירת־בוסר של מספרת בעלת כשרון סיפורי בולט, חושים דקים ועין חדה, שעדיין לא נשתחררה מסירבולים שבלשון ועדיין לא קנתה לה ראייה פנימית ומעמיקה בתפיסת דמויות גיבוריה — להוציא את הדמות הרא־שית. אין לקרוא לספר ראשון זה בשם „יצירת־מופת“; אין לקונן עליו כעל ציון־דרך לנסיגת הסיפורת הישראלית „אל נא־טורליזם ליטראטי גס“.

מאיה, הגיבורה האוטוביוגרפית, היא דמות ספרותית לאמיתיה. היא היחידה בספר המוא־רת מצדדים שונים, שחלה בה התפתחות, שיש לה חיים פנימיים. בנייה האדם הנפגשים לה אינם כאלה, הם מתוארים בכשרון ז׳ור־גליסטי, ביכולת חישוף, בהומור פיקח ומפּו־כח ובחיות נפלאה, ועם זאת אין בהם עומק ואנושיות. דומים הם ביותר לדגמים מוכנים העשויים בכשרון. פגם זה לא היה פגם לולא נעשו פה־ושם נסיונות לתפוס את הגיבורים תפיסה רבי־צדדית. נסיונות אלה לא עלו יפה. פרידה בוריה, שדרגתם דרגת גיבור־רים כמעט בדומה למאיה, בהם החטיאה רחל איתן את המטרה. שום התרחשות פנימית אצל בוריה אינה נאמנה עלינו, ואשר לפרי־דה — זו יצאה מטושטשת ונטולת־אישיות. רק הדמות הצדדית של בתיה וולפסון זכתה לחיים פנימיים ולהארה אנושית רבת־פנים, בלי שתהיה לכך הצדקה מצד מקומה בהיי־רארכיה של הגיבורים. התיאור האנושי של בתיה וולפסון מאז מות בעלה ועד שהיא

מיסדת את המעון (ע״ע 136—127) מגלה לנו ברחל איתן לא רק מספרת ברוכת־כשר־רון אלא גם סופרת. (נחטא לאמת אם לא נראה כזאת במאיה, הגיבורה האמיתית והיחידה של הספר, ואף־על־פי־כן נאמרו כאן הדברים ביחס לבתיה וולפסון דווקא משום שכאן נשתחררה המחברת מן האוטו־ביוגרפי והראתה יכולת של חדירה לנפש הזולת והזדהות עמה).

גדול כוחה של רחל איתן בתיאורי מצבים. ידיעה אינטואיטיבית כנה בנפש הילד המזו־נח; הבחנה דקה בצביעותם של מבוגרים דורשי־טוב ובאכזריותם של מבוגרים דור־שירע; אומץ־לב וחושפ ממוסכמות; ועל הכל — כושר חישוף והבחנה בנלעג, ברר־פס, במלאכותי. עם זה יש ותיאור מקורי מאבד מחינוניותו בגלל סירבול הלשון ונפגם בשל אמרי־חכמה טפלים שנצמדו אליו לא־ג־סו. כך, למשל, בעי 69, פתגם של מוסר־השפל נדוש („הרבה חייבת אשה לשקול בטרם תנסה לפרוש כנפי רחמיה על מי שבקע מביצה זרה“) פוגם בתיאור יחסיה של מאיה ואמה החורגת, שנמסר בכנות וביכולת־סופרים ויש בו שורות כגון: „נדה־המאיה בלבה לכל אותם הרצועים לאמותי־הם... העיר, הזמן, הדוכנים, החטיפות הזעיר־רות מעליהם, תאוונות הדרכים, הרחצה בים ביחידות גמורה, השווקים והלילות — לה היו. בערב היתה מחפשת דרכה הביתה לא־רם של פנסייה־האפלה הכחלהלים, למצוא על שולחן־המטבח מזון צונן ותפל“.

גיבורת הספר, מאיה, כובשת אותנו מרגע כניסתה למעון (תיאור זה של כניסתה למקלחת והתנגשותה הראשונה בחברה הוא מן היפים בספר). היא מתבגרת לעינינו תוך כדי מלחמות, מפלות, נצחונות, הסתיי־לות, מרדות, כניעה. נסיונות לקשור יחסים כלשהם, אהבה ראשונה, אכזבה. במאיה כוחו של הספר, ובה גם חולשתו. כביכול היא בולעת את האחרים, התפלים, המשמשים לה רקע בלבד, נלווים אליה ונעלמים מחייה כצללים. ההיעלמות הפתאומית של הגיבורים האחרים נדרשה לגנאי בפי מבקרים, אך היא איננה מקרה סתם. יש בכך הגיון מסוים.

הערימה

חומר הסיפורים של שלמה קאלו הוא בני אדם בשכונת-העוני שביפו הנוקקים ללשכת-העבודה כדי לקבל עבודת-דחק חסרת-טעם, בני-אדם שחייהם משובשים, תלשים ואומ-ללים. מהם שנשתבשו חייהם בגלל העקירה מארץ-המוצא ואי-ההיקלטות בסביבה החד-שה; מהם שחוסר-ההתאמה לחיים טבוע בהם עוד מקודם.

דומה שבמתכוון לא תיאר המחבר שנים בני אותה ארץ-מוצא: יש כאן יוצאי בולגריה, רוסיה, פולין, תורכיה, הודו, צ'כוסלובקיה, סאלוניקי, רומניה, ואף בן תל-אביב אחד תמהוני עובר כאן כבדרך-אגב, בחטף בלבד (סיפורו הוא, אגב, החלש שבקובץ). איש איש מהם יש בו משהו מן האפייני יהודי אותה ארץ ממנה בא, ועם זה אין הם דומים לדגמים מוכנים; בכלום יש משהו אישי.

גורלות שונים הביאו את „גיבורי“ קאלו לשפל-המדרגה, אך כולם הגיעו לאותו מקום, לאותו גורל שהוא להם כמכנה משותף: בדידות, עוני, חוסר-מוצא, תלישות, לפע-מים תקוות-שוא שלא באה אלא להדגיש את האומללות.

ההוי נמסר יפה, יש אווירה; יש שלל-טיפוסים — ואף-על-פי-כן עדיין אין באלה כדי סיפורים בשלים. כביכול הבימה מוכנה, התפאורה נאה, המוזיקה מתאימה, טיפוסים הגיבורים מעוצבים; אך משום-מה, ברגע שעולה המסך והשחקנים מתחילים לנוע, מסתבר שמסך פגום כגון: אין לאיש לשון משלו. כולם מדברים בלשון אחידה, שניא כשלעצמה נאה, פשוטה, נכונה — נכונה מדי, האנשים נבדלים כל-כך זה מזה בעברם, בתכונות-אפיים וברקעם הלשוני, ואין הדבר ניכר כלל בסגנונם. פה-ושם יש נסיונות להניח לכל איש לדבר בלשונו-הוא אבל הסופר (ואולי זו אשמת העריכה?) אינו מעז לעשות זאת בשלמות. „אני קשה לי לסבול אותם, איש עצבני אני ומתעצבן מהר“, אומר הסבל מעיראק. „אולי תשב עמנו קצת?“ שואלת אשתו. „ממהר אני מאד“, משיב האורה מפולין. מפני-מה לא „אני איש עצ-בני“, „אולי תשב אתנו“, „אני ממהר“? —

שכן מאיה לא נתקשרה לשום איש קשר של אמת, על כן אין סיבה שלא ייעלמו הללו מחייה כלאחר-ידי. חייה של מאיה הם פני-מיים, אינטנסיביים ובודדים. הקשר שלה אל הזולת הוא של התרשמות אך לא של התקשרות. צמאונה לידידות ולאהבה לא רווה; תחת הפתרון באה ההתחסנות, ההשלמה המרירה והנועות עם החיים.

בספר ראשון זה השתחררה הסופרת מדברים שהיו לה לאמור. מבחינה אובייקטיבית מספיקה נשימתם של דברים אלה לסיפור ולא לרומן; אך תפיסת-מרבזה אינה פגם חמור בסופר מתחיל. אדרבה, מתקבל הרושם שרחל איתן חשה בעצמה את הכוח לכתוב רומן, שזוהי הדרך ההולמתה. ויש מקום להאמין שעתידיה היא עוד לכתוב רומנים. אין היא מתחסנת בקלות-ראש למלאכת הכתיבה, אין היא שטחית ואין היא שואפת להשגיר-ראווה. היו מבקרים שהירבו לעסוק בסגנון, שהופגנה בו למדנות-יתר; אך דומה שאין להיטפל הרבה לחולשה זו, שכן העומס סופו ודאי שיעלם עם ההתבגרות האמנר-תית; ה„זבול“ ישוב להיות בית, מעון, או דירה. „פרכילי הענבים“ (לא מצאתי, לצערי, פירושה של מלה זו) גם הם נשור ישרו. כסופרת עדיין אין בה בגרות רחל איתן; עדיין לא קנתה לה את כושר ההתרחקות מן החוויות עד כדי יכולת למסכן כשהן מזוקקות ובשלות. אין אנו יודעים מה יהיה ספרה הבא; לא נצטער אם יחולל פחות סערה, אם יאכזב את חובבי „עושר הלשון“. לא יהיה בכך אסון אם בחתימה קראת העמקה ויתר הבנה יהיו אי-אלה כשלונות.

רוצים אנו לקוות שיהיה בו מכוחו של הספר הראשון בלווית יתר-צלילות, יתר-נקיזות, יתר-אחידות ויתר פשטות-ביטוי. לא נאחל לה בגרות מוקדמת, כבר בספר הבא. דומה — ואנו תקוה שאמנם כן הוא — שאין היא מן הממהרים להתבגר, בוסר עז ושגון זה טוב שיבשיל לאטו וימצא את מלוא האפשר-ריות שנרמזו בו.

* רחל איתן: ברקיע החמישי; עם עובד / ספריה לעם, 1962; 333 עמ'.